
ТКАЧЕНКО М.В.,
аспірант,
Інститут професійно-технічної
освіти НАПН України,
м. Київ

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ ПРИНЦИПІВ У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ ОСВІТИ ЗАГАЛОМ І ПРОФЕСІЙНОЇ – ЗОКРЕМА

У статті висвітлені з позиції психології, педагогіки, культурології визначення вчених щодо сучасної гуманістичної проблематики в аспекті навчання й виховання майбутніх робітничих кадрів; акцентується увага на важливості гуманістично-ціннісного виміру педагогічної взаємодії викладача й учня у ПТНЗ.

Ключеві слова: гуманітарне знання, педагогічна дійсність, професійна освіта, педагогічний гуманізм, комунікативна компетентність, освіта, знання.

В статье освещены с позиции психологии, педагогики, культурологии определения ученых современной гуманистической проблематики в аспекте учебы и воспитания будущих рабочих кадров; акцентируется внимание на важности гуманистического-ценностного педагогического взаимодействия преподавателя и ученика в ПТУЗ.

Ключевые слова: гуманитарные знания, современная педагогика, профессиональное образование, педагогический гуманизм, коммуникативная компетентность, знания, образование.

The article deals with the position of psychology, pedagogy, cultural studies scholars definition of modern humanistic perspective in the aspect of the education and training of future skilled workers; It focuses on the importance of humanistic valuable pedagogical interaction between teacher and student in VET.

Key words: humanities, modern pedagogy, professional education, pedagogical humanism, communicative competence, knowledge, and education.

Сучасна людина (незалежно від обраного фаху) потребує гуманітарного виховання, а воно забезпечується, передусім, гуманітарною освітою.

Гуманітаризація освіти стає пріоритетним принципом у формуванні змісту освіти загалом і професійної зокрема. Сутність гуманітарного знання полягає в тому, що його основою виступає людина і як суб'єкт, і як об'єкт, і як самоціль. Призначення цього знання – бути надійним фундаментом сучасної людської мудрості, заснованої на синтезі досягнень філософії, психології, політології, економіки, культурології, історії і інших наук.

Гуманітарне знання безпосередньо впливає на формування духовності людей, їхні світоглядно-ціннісні орієнтації, дедалі ширше його потенціал використовується в розробці й реалізації політичних, економічних, соціальних та інших програм. На його основі розробляються гуманітарні технології, які розглядаються як систематизація, співорганізація й упорядкування у просторі та часі компонентів цілеспрямованої колективної діяльності людей. Гуманітарне знання виступає своєрідним посередником між культурними досягненнями минулого, теперішнього і спробами соціального проектування майбутнього, взаємно узгоджуючи їх на рівні рефлексивного ставлення до можливості конструктивного діалогу в часі. В епоху Інтернету, сучасних

телекомунікацій ґрунтовна гуманітарна підготовка потребує відповідного доступу учнів і студентів, учителів і викладачів до знання не лише в межах традиційних підручників і посібників, але й завдяки новітнім комп'ютерним технологіям, що стали широко доступними. Вчені зазначають, що залучення до вивчення курсів світоглядно-філософського спрямування особливо важливим є для майбутніх спеціалістів із гуманітарних спеціальностей: для них питання «Що таке людина?» – центральне, як і для філософів. Людина в історичному і культурному просторі, людина як творець і як творіння культури, доля людини і стратегії людської свободи, відчуження людини у сучасному світі, цивілізаційні засади існування людства, людина перед викликами сьогодення – ось неповний перелік тих питань, які турбують кожного [4, с. 1-5].

Гуманітарна складова – це картина світу, це ціннісні орієнтації та моральні принципи людини, які дозволяють їй досягти професійної зрілості, компетентності.

Необхідність гуманізації та гуманітаризації освіти простежують українські вчені [10, с. 20-23; 1, 230-231] у виокремлених ЮНЕСКО головних напрямках навчання: вчитися знати, розвивати здібності та здобувати знання впродовж усього життя; вчитися діяти, тобто отримувати і вдосконалювати практичні вміння в усіх галузях

життєдіяльності; вчитися жити разом, успішно співпрацювати і контактувати з різними людьми на основі знання і поваги до їхньої історії, традицій і духовних цінностей; вчитися бути, що передбачає розвиток почуття незалежності та водночас особистої відповідальності за долю світу.

За оцінкою В. Беха й І. Малика, сьогодні у світі та в Україні розглядаються та пролонгуються у майбутнє декілька парадигм педагогічної діяльності: когнітивно-інформаційна (знання), культурологічна, особистісно орієнтована, компетентнісна, аксіологічна й ін. [1]. Філософія освіти на основі визнання особистості людини фундаментальною цінністю робить ставку на домінування гуманітарної парадигми. «Особистість як ансамбль суспільних відносин інтродюкує найважливіші групові консенсуси, що є смислами, сповідування яких важливе для успішного розвитку всієї спільноти» [8, с. 7].

За гуманітарною парадигмою (І. Колесникова), знання носять смисловий, ціннісний характер; утверджуються суб'єкт-суб'єктні відносини; відсутня монополія на істину і реалізується принцип: «скільки суб'єктів – стільки істин»; діалог стає основою комунікації та провідним методом дослідження, забезпечується ціннісно-смислова рівність педагога і дитини (Я. Корчак, В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, І. Бех, І. Зязюн, О. Падалка, І. Прокопенко, В. Євдокимов).

В. Кремень зазначає, що перехід від індустріального виробництва до науково-інформаційного, яке змінює буквально всі аспекти життя і діяльності суспільства в цілому й окремої людини зокрема, продукує нові пріоритети, насамперед ті, які будуть задіяні для розвитку людини. Місце країни, нації у глобалізованому сві-

ті залежатиме від того, наскільки її громадяни усвідомлюють свої національні інтереси в широкому сенсі, охоплюючи економіку, політику, духовну сферу тощо, наскільки країна успішно зможе представляти, захищати свої національні інтереси у конкурентній боротьбі з іншими державами. У цьому контексті національне згуртування, патріотичне виховання набувають важливості не лише з погляду гуманітарного, а й з огляду на самовідчуття особистості, приналежності до нації, держави [9, с. 9-10].

Технічна і професійна освіта, яка є складовою частиною освіти впродовж усього життя, покликана відіграти важливу роль у новій ері як ефективний інструмент формування культури миру, забезпечення сталого розвитку в умовах здорового навколишнього середовища, соціальної згоди і міжнародного співробітництва [Цит. за: 10, с. 23].

Проблема професійної освіти і навчання, на думку Н. Ничкало, має розглядатися з позиції якості робочої сили як ключової умови розвитку людських ресурсів. Перехід до ринкової економіки чітко визначає головне завдання всіх суб'єктів освітньої політики й освітнього процесу, яке полягає в обов'язковому врахуванні сучасних соціально-економічних реалій ринку праці, трансформуванні їх у конкретні освітні програми професійної підготовки фахівців. Вчена підкреслює, що потрібно «олюднити» дефініції «ринок», «ринок праці», адже людина є джерелом і рушійною силою всіх процесів на ринку праці. Ринок праці створений людьми, вдосконалюється і розвивається ними, а тому дефініцію «ринок праці» доцільно розглядати в тісному зв'язку з людиною, її творчим потенціалом, вихованням і навчанням її трудовою діяльністю, неперервною

освітою впродовж життя [10, с. 104-107]. У цьому обґрунтуванні вбачаємо не лише орієнтацію на гуманітаризацію і гуманізацію професійної освіти, але й окреслення головної детермінанти її здійснення.

Потреба підготовки кваліфікованого робітника, згідно з сучасними науковими підходами, має поєднуватися з формуванням цілісної високодуховної культурної особистості, а тому предмети соціально-гуманітарного циклу мають бути активно задіяні з метою формування в особистості майбутнього фахівця гуманістичного світогляду, професійної та соціальної орієнтації. Гуманітарну освіту слід розглядати як важливу складову професійної освіти, нашої духовної культури, вважає Г. Васянович [2, с. 21-27].

Вирішення головних завдань освіти, навчання, виховання і розвитку особистості учня, оволодіння ним відповідними знаннями, навичками й уміннями, світоглядними і поведінковими якостями забезпечується у процесі взаємодіяльності педагогів і учнів. Тому, вирішальним чинником ефективної організації педагогічного процесу в усіх закладах освіти була і залишається педагогічна взаємодія. Професійна підготовка молоді до життя і діяльності в конкурентному і динамічному світі потребує спільного особистісного і професійного зростання суб'єктів педагогічного процесу. Системоутворюючим фактором психології професій, за Е. Леєром, є взаємодія особистості з професією, означає вибір, якість освоєння, психологічний зміст діяльності, сходження до вершин професіоналізму, подолання професійних криз, конфліктів, деформацій, професійного старіння, а також психологічний супровід професійного становлення [7, с. 4].

Успішний процес професійного

зростання можливий лише за умови розвитку особистості, здатної розпізнати стан своїх властивостей, досягнути усвідомлення необхідності змін і перетворень свого внутрішнього світу, здатної на пошук нових можливостей самореалізації у праці. Таким чином, провідною ідеєю педагогічної взаємодії в ПТНЗ вбачаємо взаємодію особистісного і професійного розвитку суб'єктів освіти, навчання і виховання.

У психології взаємодія розглядається як процес взаємовпливу об'єктів, що породжує їх взаємозумовленість, і є фактором соціальної інтеграції, соціального структурування, ефективної групової діяльності. Підвищити особистісний вплив допомагають такі якості, вміння, як компетентність, доброзичливість, енергія, цілеспрямованість, ентузіазм, уміння володіти собою, користування різними способами спілкування. До них, безумовно, відносяться й ті моральні норми і правила, які засвоїла особистість: чесність, справедливість, доброзичливість, щирість тощо (йдеться про моральність людини) [14, с. 83-84].

Зважаючи на позицію Г. Васяновича - спеціаліста з педагогічної етики, за якою моральні принципи є також елементами регулятивної функції, охарактеризуємо ті з них, що на нашу думку, є визначальними в аспекті гуманітарного виміру педагогічної взаємодії. Так, за *принципом педагогічного гуманізму*, сутністю якого є любов до дитини, передбачається повага прав і свобод дітей, при цьому йдеться не лише про визнання «зовнішньої свободи» дитини і її права, а, насамперед, про розуміння внутрішнього самобуття само свободи людини, отже її духовної та моральної свободи.

Провідною рисою *принципу оптимізму* є твердження, що оптимізм усуває недоброзичливість, підозру, злість

у взаєминах між педагогом і вихованцем, створює живу радісну атмосферу спілкування і взаєморозуміння, викликає відчуття щастя. Природним джерелом оптимізму вчителя є гумор, що допомагає створити атмосферу духовного комфорту вихованців, заохочує дітей до виховання, надихає їх на добре, світле, піднесене.

Розглядаючи *принцип колективізму*, акцентуємо на положенні, що справжній колективізм не заперечує значення саморозвитку, самовизначення особистості, а сприяє розвитку його індивідуальної неповторності, виконує захисну роль щодо інтересів, прагнень дитини.

Гуманістичний аспект педагогічної взаємодії простежується також у принципі персоналізації, який обґрунтувала С. Хребіна. На її думку принцип персоналізації педагогічної взаємодії вимагає відмови від рольових масок, адекватного включення в цей процес особистісного досвіду (почуттів, переживань, цінностей, емоцій, відповідних їм дій і вчинків і введення в освітню практику установок безумовного прийняття особистості дитини, учня, студента, емпатійного ставлення до неї і відкритого спілкування.

Важливим чинником ефективності педагогічної взаємодії є емоційна складова. У психології емоції розглядаються як один із головних регуляторів діяльності, форма безпосередніх переживань задоволення чи незадоволення актуальних потреб індивіда [13, с. 693]. Емоційне співпереживання – уподібнення вчителем свого стану станові учні чи групи учнів.

Узагальнюючи і виділяючи найхарактерніші ознаки прогностичних поглядів на освіту науковців, політиків, економістів, педагогів, громадських діячів багатьох країн світу, керівників міжнародних організацій, Н. Ничкало

зазначає, що саме освіта є найефективнішим, найперспективнішим шляхом і водночас запорукою прогресу людства у третьому тисячолітті. Освіта, на її думку, – це найголовніший чинник поступу високо розвинутих цивілізованих держав, формування високої духовності, інтелігентності, культури, почуття соціальної відповідальності за результати впровадження науково-технічних ідей, нових технологій, за все, що залишає нащадкам кожне покоління [10, с. 6].

Трансформаційні процеси в освіті України стимулювали науково-пошукову діяльність, у тому числі в напрямі ціннісних підходів.

Продуктивною щодо ціннісного напрямку розвитку суб'єктів педагогічного процесу в ПТНЗ вбачаємо особистісно-діяльнісну парадигму освіти. Особистісно-діяльнісний підхід розглядає кожну особистість як цінність, як суб'єкта діяльності та власного розвитку, а, отже, визначає потребу в її саморозвитку і самоорганізації; суб'єкт-суб'єктні стосунки як цінності складають основу взаємодіяльності, передбачають активність кожного учасника (А. Бойко); педагогу належить бачити в кожному суб'єкті професійного навчання унікальну особистість і створювати умову для її самореалізації, вияву і розвитку творчих можливостей, формувати в неї ставлення до себе і до інших людей як до вищої цінності (І.Зязюн).

У контексті культурно-історичного розвитку сама професійна освіта має особистісну цінність, на що вказує Р.Гуревич. Вчений зазначає, що «... як особистісна цінність професійної освіти, так і функцій в суспільстві, безумовно, мають культурно-історичний характер і вимагають постійного їх дослідження й осмислення для приведення у відповідність педагогічної

системи освіти, особливо на переломних етапах у розвитку суспільства» [5, с. 21].

Майбутні робітники вже у стінах навчального закладу повинні готуватися до того, щоб самостійно себе ініціювати і здійснювати практичну діяльність шляхом пошуків кращого місця праці, способів професійного зростання, вдосконалення міжособистісних контактів, активної взаємодії на ринку праці з іншими його суб'єктами. Аксиологічний підхід ми розглядаємо одним із пріоритетних у педагогічній взаємодії в ПТНЗ, адже він передбачає виокремлення в учнів професійно важливих і особистісних якостей, які забезпечать їх конкурентноздатність на ринку праці, формування системи цінностей, які зумовлюють основні орієнтири поведінки і діяльності, визначають спрямованість вольових зусиль, уваги, інтелекту. Це стане можливим за умови, якщо кожний учасник педагогічної взаємодії виступатиме як особистість, як суб'єкт, а не об'єкт впливу. Головним у розумінні цінностей є відповідь на питання: що, задля чого, за якими критеріями орієнтований?

Досліджуючи дидактичні основи формування змісту професійно-художньої освіти, В. Радкевич поряд із принципами гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, індивідуалізації, естетизації, культуровідповідності обґрунтовує принцип ціннісних

орієнтацій особистості у декоративно-ужитковому мистецтві. При осмисленні цього принципу ціннісних орієнтацій вона опирається на вчення В. Франка, який визначає цінності як «сміслові універсалії, що викристалізувалися у результаті узагальнення різних ситуацій, з якими людству довелося зіткнутися в історії», та виділяє три групи цінностей, що дозволяють зробити життя осмисленим: цінності творчості, цінності переживань, цінності відносин. На основі викладеного вчена доводить, що кожен учень стає суб'єктом ціннісних відношень за умов, якщо він зацікавлено і творчо оволодіває художньою професією. Ціннісні ж відносини характеризуються емоційною і раціональною сферами свідомості.

Ціннісний підхід має особливу значущість у змісті гуманітарних предметів.

Пріоритетність гуманітарно-ціннісного виміру простежується сьогодні в політиці, науці, економіці, культурі, освіті.

Освіта має допомогти людству навчитися жити разом, здобувати знання, працювати, жити. Ці основоположні принципи, які сформулювала Міжнародна комісія ЮНЕСКО у доповіді «Освіта для XXI ст.», засвідчують ставку на людину, її активність, самостійність, здатність до оцінок. Що поєднується з посиленням особистої відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех. В.П., Малик І.В. *Технократизм у дискурсі проблем вищої школи: монографія* / В.П. Бех, І. В. Малик / За ред. В. П. Беха. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 263 с.
2. Васянович, Г. *Гуманітарна освіта як складовий компонент у підготовці робітничих кадрів України* / Григорій Васянович // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2009. – №3. – С. 21-29.

3. Васянович, Г.П. *Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 3 : Педагогічна етика : навчальний посібник / Г.П. Васянович. – Львів : Сполом, 2010. – 420 с.*
4. Губерський, Л.В. *Гуманітарний простір освіти: сучасні виміри та пріоритети / Л. В. Губерський // Філософські проблеми гуманітарних наук. - №4. – 2005. – С. 1-5.*
5. Гуревич, Р.С. *Функції професійної освіти в сучасному суспільстві / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – [ред. кол. І.А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ ; Вінниця : ДОВ, 2000. – С. 20-24.*
6. Дегтярьова, Г. С. *Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування / Г. С. Дегтярьова, Л. А. Руденко. – Київ : Педагогічна думка, 2010. – 192 с.*
7. Зеер, Э.Ф. *Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. – 2-ое изд. перераб., доп. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 366 с.*
8. Зязюн, І. *Криза цінностей – катастрофа суспільства і держави / І. Зязюн // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : збірник наукових праць. – К. ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – Випуск № 2. – С. 7-19.*
9. Кремень, В. Г. *Розвиток освіти України в контексті загально цивілізаційних змін / В.Г. Кремень// Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. - № 4. – С. 9-16.*
10. Ничкало, Н. Г. *Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Н.г. Ничкало. – К: Педагогічна думка, 2008. – 200 с.*
11. Отич, О. *Професійна адаптація молодого вчителя в умовах зміни ціннісної парадигми освіти / О. Отич // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2010. - № 1-2. – С. 9-14.*
12. Радкевич, В. *Дидактичні основи формування змісту професійно-художньої освіти / В.Радкевич // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності [текст] : зб. наук. пр. [за заг. ред. І. А. Зязюна] : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К. ; Харків : НТУ «ХПІ», 2009. – С. 363-371.*
13. *Ценностные ориентации // Кондаков И.М. – С.– Пб. : Прайм-Еврознак, 2007. – Изд. 2-е, дополнен. И перераб. – С. 662*
14. Чмут, Т.К. *Етика ділового спілкування : навч. посіб. / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – 6-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 230 с.*